HELYIDENTITÁS MINT IDENTITÁSORIENTÁCIÓ?

BERZE IVÁN ZSOLT^{1,2} – DÜLL ANDREA^{2,3}

¹Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Doktori Iskola

²Eötvös Loránd Tudományegyetem, PPK, Pszichológiai Intézet

³BME GTK, Szociológia és Kommunikáció Tanszék

Email: berze.ivanzsolt@uni-bge.hu

Beérkezett: 2018. február 27. – *Elfogadva:* 2018. szeptember 14.

Kutatásunkban a helyidentitás elméletét új megközelítésként az identitásorientációkra vonatkozó elképzelésekkel kapcsoltuk össze. Azt feltételeztük, hogy a helyidentitás mérhető identitásorientációként, tehát értelmezhető és megbízhatóan mérhető egyéni különbségeket találunk abban, hogy a helyekkel kiépített kapcsolat milyen mértékben fontos a személyek számára önmaguk meghatározásában. Feltételeztük továbbá, hogy a vizsgálat kereténél szolgáló eredeti, angol nyelvű kérdőív (AIQ-IV, Cheek, Smith és Tropp, 2002) magyarra fordított változata az általunk használt mintán alkalmas az identitásorientációk mérésére.

Módszer: Feltételezésünk vizsgálatához az AIQ-IV kérdőív magyarra fordított változatát használtuk, amelybe beillesztettük az általunk a szakirodalom alapján megfogalmazott, helyidentitásra vonatkozó tételeket. A kérdőívet három változatban egyetemista mintákon ($n = 318, 317, 281$) teszteltük, majd az adatok alapján mindhárom esetben faktoranalízist végeztünk. A második változat az első verzió eredményei alapján elvégzett módosítások révén született. Az első változatot a helyekre vonatkozó tételek nélkül is teszteltük, hogy megvizsgáljuk, a helyekre vonatkozó tételek módosították-e az eredeti kérdőív integritását.

Eredmények: A helyekre vonatkozó tételek egy faktorba rendeződtek, a skála statisztikai mutatói megfelelőek, a kitöltők a helyekre vonatkozó tételeket tudták értelmezni önmaguk meghatározásával kapcsolatban. A kitöltők által a skálán elért pontszámok normál eloszlást követtek. Ugyanakkor a kérdőív második változatának faktorstruktúrája sem fedte pontosan az eredeti kérdőív skáláit.

Következtetések: A kapott eredmények hozzájárulnak a helyidentitás fogalmának árnyaltabb értelmezéséhez. Tervezzük a második változat eredményei alapján módosított újabb változat nagy elemszámú, más életkorú, nem egyetemista mintán történő felvételét.

Kulcsszavak: helyidentitás, (én)identitás, énfogalom, identitásorientáció

BEVEZETÉS

A személy és az általa egyéni élményvilágában leképezett és jelentéssel felruházott tér (*space*), azaz a hely (*place*, lásd Canter, 1977) közötti kapcsolat egyik speciális formája, amikor a hely összekapcsolódik a személy énfogalmával, identitásának részévé válik. A helyidentitás (Proshansky, Fabian és Kaminoff, 1983; Dúll, 1996) annak Proshansky (1978) általi bevezetése óta a környezetpszichológia központi, ám értelmezését és aspektusait tekintve korántsem teljes kutatói konszenzussal bíró fogalma, amelyet jelen kutatásunk új megközelítésben vizsgál.

Az identitás (énfogalom) aspektusai

Az *identitás* fogalmát az azt 1950-es munkájában bevezető neoanalitikus Erikson (1991) lényegében a személyiségpszichológia kognitív és fenomenológiai irányzataiban megtalálható *énfogalom* kifejezés szinonimájaként használta (Oyserman, Elmore és Smith, 2012). Minthogy értelmezésében az integrált én érzése a társas világgal való kölcsönhatás nyomán alakul ki, így az identitás alapjában szociális jellegű, és ennek folytán később nagyobb részt a szociálpszichológia által használt fogalomként vált. Az angol nyelvű szakirodalomban sok esetben szinonimaként használt én, énfogalom és identitás fogalmak viszonyának tisztázásában Oyserman és munkatársai (2012) nyújtanak támpontot.¹ Leírásuk értelmezhető úgy, hogy az én esetében a folyamat, az énfogalom esetében a struktúra, az identitás esetében pedig az értelmezés, a(z ön) meghatározás és a másokhoz való viszony hangsúlyos.

Az én érzésének megtapasztalása a csecsemő esetében a környezettől való fizikai különbség és a térben történő motorikus cselekvés élményével kezdődik (Oyserman és mtsai, 2012), majd később a kisgyermek verbálisan is megtanulja megkülönböztetni magát másoktól és a környezeti elemektől. Az én tehát lényegét tekintve szociofizikai (Dúll, 1996).

Már William James is alapvető különbséget írt le a spirituális én (az egyénben rejlő belső szubjektív lény) és a szociális én (a másoktól kapott elismerés, a másokra gyakorolt benyomás) között (Greenwald és Pratkanis, 1984/1992). Egy személy identitását alkotó elemek Miller (1963, idézi Cheek és Briggs, 1982) szerint két általános kategóriába sorolhatók: a társas vagy szociális identitás a személy szociális szerepeit és kapcsolatait, a személyes identitás pedig a személy énjéről alkotott nézeteit, a folytonosság és egység érzetét foglalja magában. A legtöbb személy identitása mind szociális, mind személyes aspektusokat tartalmaz, de egyéni különbségek mutatkoznak abban, hogy a személy számára mely aspektusok fontosabbak. A személyes és társas identitás viszonya sok kutatonál megtalálható (Deaux, 1993): egyes elméletalkotóknál nincs lényeges

¹ Oyserman és munkatársai (2012) szerint az *én* kifejezés magába foglalja a cselekvőt („I”), aki gondolkodik, és gondolatai tárgyát is: önmagát („me”), továbbá azt is, hogy a gondolkodó tudatában is van annak, hogy önmagáról gondolkodni képes. Az *énfogalom* leírásuk szerint kognitív struktúra, az *identitás* pedig felfogható úgy, mint annak módja, ahogyan az énfogalom bizonyos aspektusait vagy részeit értelmezzük, és a fogalom esetében fontos a másokhoz való tartozás vagy hasonlóság éppúgy, mint a másoktól való különbség.

tartalmi különbség a kettő között (tartalmuk az egyén kontextushoz történő illeszkedésétől függ), mások élesen elkülönítik a kettőt (a társas identitás a csoporttagságra, a személyes pedig az egyén személyes kapcsolataira, szerepeire vonatkozik). Deaux szerint a kettő közötti éles különbségtétel önkényes és félrevezető: ezek alapvetően kölcsönös kapcsolatban állnak. A személyes identitás, legalábbis részben, a csoporttagság által definiálható, miként a társas identitás is át van itatva személyes jelentéssel. Értelmezésében a társas identitás a személy számára fontos szerepeket és csoporttagság-kategóriákat jelenti, a személyes identitás pedig a személy által önmaga leírására használható jellemzőkre, vonásokra és viselkedésekre vonatkozik.

A személyes-társas dichotómia az énrendszereket, az énfogalmat illetően a személyiségpszichológiában is megtalálható, így például Greenwald és Pratkanis (1984/1992) négy énfelület vagy énalrendszer elképzelésében (személyes én és kollektív én), Neisser (1988/1992) elméletében (személyes és személyközi én), Fenigstein, Scheier és Buss (1975) nyilvános és személyes éntudatosság fogalmában, Sedikides és Brewer (2001) elképzelésében az énfogalom szerkezetéről (személyes, kapcsolati és kollektív én).

Sampson (1978) szerint vannak személyek, akik énfogalmuk meghatározásában inkább a belső (önmagukban rejlő) aspektusokat veszik figyelembe, míg mások a külső aspektusokra helyezik a hangsúlyt. Eszerint egy személy vagy a belső, vagy a külső környezete felé irányulhat identitása meghatározásakor, tehát a belső, és külső orientáció ugyanazon elméleti dimenzió két végpontja. Sampson kérdőívet is készített a belső/külső orientáció mérésére, de nem közölt adatokat a két skála közötti korrelációs értéket illetően. Cheek és Briggs (1982) azonban elvégezte a két skála statisztikai értékelését, és csupán gyenge pozitív korrelációt talált, így véleményük szerint a két orientáció két független, bár egymáshoz kapcsolódó dimenziót jelent (Cheek, 1989).

Sampson kérdőíve itemeinek felhasználásával Cheek és Briggs egy új, az identitás² aspektusait mérő kérdőív fejlesztésébe fogott. Az *Aspects of Identity Questionnaire* (AIQ) kezdetben két orientációt mért: a személyes és társas identitásorientációt. Később (1989) a kérdőív a kollektív identitásorientáció (AIQ-III), míg 2002-ben a kapcsolati identitásorientáció skálájával bővült (AIQ-IV, Cheek, Smith és Tropp, 2002). A kollektív orientáció esetén a személy identitása meghatározásakor a csoporttagság szerepét és értékét tartja szem előtt, míg a kapcsolati orientáció esetében a közeli kapcsolatok fontossága a meghatározó. Összehasonlításként Sedikides és Brewer (2001) három (én)reprezentációt írt le (személyes, kapcsolati és kollektív). Elképzelésükben az a reprezentáció, amely azon aspektusokat tartalmazza, ahogyan a személyt mások látják, leginkább a személyes énreprezentáció része.

A személyes és társas identitásorientációval kapcsolatban Cheek és Briggs (1982) e két identitásorientáció és az éntudatosság két fajtája, a személyes és társas éntudatosság (Buss, 1980/2003) kapcsolatának vizsgálatakor együttjárást talált: eredményeik alapján a magas személyes éntudatossággal jellemezhető személyek identitásuk személyes aspektusait hangsúlyozzák, míg a magas társas éntudatossággal rendelkező emberek számára énfogalmuk szociális aspektusai különösen fontosak (Cheek, 1989). A személyes és társas identitásorientáció számos kutatás tárgya volt (lásd

² Cheek a fogalmat az eriksoni értelemben használta.

Cheek, 1989), többek között vizsgálták kapcsolatukat az önmonitorozás (Snyder, 1979/2003) konstruktumával.

Az identitás *tartalmi* (öndefiníciós) aspektusai Berzonsky (1994) elméletében összekapcsolódnak az identitás *folymatbeli* aspektusaival. Szociálkognitív modelljében három identitás-folyamatorientációt, illetve identitásstílust írt le: az információorientált, a normaorientált és a diffúz/elkerülő identitásstílust, amelyeket összekapcsolt a Marcia (1966) által leírt négy identitásállapottal is. Eredményei szerint a személyes jellemzőkön és értékeken nyugvó öndefiníció az információorientált, a kollektív jellegű (csoportközi összehasonlításon alapuló) a normaorientált, a társas alapú (interperszonális összehasonlításon alapuló) pedig a diffúz/elkerülő identitásstílushoz kapcsolható (Berzonsky, 1994).

Identitásaspektusok és hely

A *társas identitás elmélet* (Tajfel, 1982) az identitás szociális jellegére koncentrál. Az elmélet értelmében az identitás kialakítása csoportok közötti összehasonlításon alapul és azon csoportok minőségének függvénye, amelyekhez az egyén tartozik. Twigger-Ross, Bonaiuto és Breakwell (2003) környezetpszichológiai elmélete szerint a fizikai környezet szerepét figyelmen kívül hagyó társas identitás elmélet könnyen átalakítható úgy, hogy tartalmazza a hely aspektusát: az emberek egy hely esetében ugyanúgy emelhetik annak státuszát és észlelhetik inkább annak pozitív tulajdonságait a pozitív identitás és az önértékelés növelése érdekében, mint saját csoportok esetében.

Az *önkategorizációs elmélet* (Turner és Reynolds, 2012) már a személyes nézőpontot is figyelembe veszi: az identitás természete és szociális jellege, azaz az önkategorizáció szintje (csoport- vagy személyközi) eszerint kontextuális hatásoktól függ. Az elméletben a kontextuális hatások szociális jellegűek, a környezeti kontextus a jelen lévő szociális ágensekre vonatkozik. Bernardo és Palma-Oliveira (2013) ugyanakkor rámutattak, hogy az önkategorizációs elmélet a helyekkel való kapcsolatot illetően is alkalmazható.

Breakwell (1986) *identitásfolyamat-elméletében* nem tesz különbséget a személyes és szociális identitás között. Az identitás folyamataiban szerinte négy elv érvényesül: a megkülönböztethetőség (a személyek önmaguk másoktól való elkülönítésének és egyediségének vágya), a folytonosság (az énfogalom folytonosságának megőrzése), az önértékelés (önmagunknak vagy a saját csoportnak pozitív értékelése, a személyes és szociális értékesség érzése), majd később bekerült negyedik elvként az énhatékonyság (a szituációnak való megfelelés képességének hite). Breakwell szerint – szimbolikus jellegük, személyes és kollektív emlékezetben betöltött szerepük által – a helyek nagyon fontos identitásforrások. A helyek a megkülönböztethetőség, a folytonosság és az önértékelés elvének érvényesülésében is szerepet játszanak (Twigger-Ross és Uzzell, 1996), de az énhatékonysághoz is kapcsolódnak: bizonyos célok eléréséhez egy adott hely lehet az egyén számára a legmegfelelőbb, lásd helyfüggőség (Stokols és Shumaker, 1981).

Helyidentitás

A környezetpszichológusok szerint az identitás alakulásában nagyobb hangsúllyal kell figyelembe venni a fizikai környezet hatását. A kérdés, „kik vagyunk”, gyakran közvetlenül kapcsolódik ahhoz a kérdéshez, „hol vagyunk” (Dixon és Durrheim, 2000).

A hely és az identitás kétféle módon (Twigger-Ross és Uzzell, 1996) kapcsolódhat: részben a *helyazonosulás* mechanizmusában, ami a hely azon jellemzőire vonatkozik, amelyek megkülönböztető identitást adnak a helynek a használói gondolkodásában („londoni vagyok”) – ebben az értelemben a környezet helyvonatkozású társas kategóriának tekinthető; a másik hely-identitás kapcsolat a *helyidentitás*. A helyazonosulás esetén a hangsúly a helyen van, a helyidentitás esetében pedig az identitás pszichológiai konstruktumán és annak a társas identitással való kapcsolatán (Uzzell, Pol és Badenas, 2002).

A helyidentitás elmélet (Proshansky, 1978) szerint a helyekkel való interakció az aktuálisan lezajló észlelési és/vagy kognitív folyamatokban alakul ki. A fejlődés során önmagunkat nemcsak a fontos mások, hanem a fizikai környezet viszonylatában is meghatározzuk (Proshansky, Fabian és Kaminoff, 1983). A helyidentitás Proshansky szerint nem egyszerűen érzelmi kötődés egy helyhez vagy az ahhoz tartozás érzése, hanem – a társas identitáshoz hasonlóan – az identitás önálló alstruktúrája, amely a személy fizikai világgal kapcsolatos szocializációját tartalmazza (Twigger-Ross és Uzzell, 1996). Proshansky szerint a helyidentitás hangsúlyozza a személyes identitásokat, érthetővé teszi a tetteket és tevékenységeket, kifejez tetszést és preferenciákat, és közvetíti a környezet megváltoztatását célzó törekvéseket (Dixon és Durrheim, 2000; Düll, 1996) – tehát, miként az énfogalom, állandóan fejlődő dinamikus jelenség (Twigger-Ross és Uzzell, 1996).

A helyidentitás helye az identitások rendszerében

Proshansky szerint a helyidentitás kapcsolatban van a társas identitással, ugyanakkor nem tisztázza a köztük lévő viszonyt. Szétválasztásuk viszont ellentmondana a környezetpszichológia tranzakcionális szemléletének (Düll, 2009). Twigger-Ross és Uzzell (1996) szerint az identitás minden aspektusa rendelkezik több-kevesebb hellyel kapcsolatos vonatkozással. Bernardo és Palma-Oliveira (2003) szerint a helyidentitás a társas identitás alstruktúrájának tekinthető. Knez és Eliasson (2017) értelmezésében sem a személyes, sem a kollektív (társas) identitás nem mentes a helyektől, a helyidentitás lehet személyes vagy kollektív jellegű, mindkét esetben érzelmi és kognitív összetevőkkel. Twigger-Ross, Bonaiuto és Breakwell (2003) hasonlóképpen úgy gondolják, hogy a helyekkel történő azonosulás nyomán születő helyidentitások az énnel mind a személyes, mind a társas aspektusait magukban foglalják. Hinds és Sparks (2008) szerint az emberek kialakíthatnak környezeti identitást úgy, hogy az erős társas összetevővel bír, de úgy is, hogy a környezeti identitásuknak csekély társas kapcsolódása van. Hauge (2007) egy integratív modellt kínál az egyes ellentmondó elméletek helyett, és felveti: ne úgy tekintsünk a helyidentitásra, mint az identitásrendszer egy vertikális elhelyezkedésű kategóriájára (mint a nem vagy a társadalmi osztály), hanem mint egy horizontális dimenzióra, amely az identitás vertikálisan elhelyezkedő dimenzióin áthaladva helyezkedik el.

A helyidentitás kutatása

A helyidentitással kapcsolatos elképzelések és kutatások – sokszor egymással átfedésben – érintették annak viszonyát az egyéb, helyekkel kialakított kapcsolatokat célzó fogalmakkal, definícióját (pl. Twigger-Ross és Uzzell, 1996; Korpela, 1989; Dixon és Durrheim, 2000), ezzel együtt akár szűkebb és speciálisabb fogalmak meghatározását (pl. Lalli, 1992: városi identitás; Feldman, 1990: letelepedés identitás; Félonneau, 2004: topológiai identitás), összetevőit (pl. Lalli, 1992; Droseltis és Vignoles, 2010), előrejelzőit (pl. Rollero és De Piccoli, 2010; Hernández, Hidalgo, Salazar-Laplace és Hess, 2007; Knez, 2014; Main és Sandoval, 2015) és mindezekkel együtt funkcióit.

Az emberek helyekkel kialakított kapcsolatára számos elmélet és fogalom született – a helyidentitás mellett többek között a helyérzék (Hummon, 1992; Jorgensen és Stedman, 2001), a helykötődés és a helyfüggőség (Stokols és Shumaker, 1981) –, ám ezek a fogalmak sok esetben elég lazán definiáltak, és kapcsolatuk tisztázatlan (Manzo, 2003; Hernández, Hidalgo, Salazar-Laplace és Hess, 2007; Rollero és De Piccoli, 2010). Ezek közül a *helykötődés*nek, az egyének és a számukra fontos helyek közötti érzelmi kötélket jellemző fogalomnak (Düll, 2009) van a legszélesebb irodalma. A helykötődés és a helyidentitás fogalmak kapcsolatát tekintve szintén sokféle elképzelés született, amelyek közül vizsgálatunk Proshansky eredeti definícióját alapul véve abba a vonulatba³ illeszkedik, amely szerint a helykötődés a helyidentitás része, illetve előzménye (pl. Korpela, 1989; Lalli, 1992; Droseltis és Vignoles, 2010; továbbá Hernández és mtsai, 2007; Casakin, Hernández és Ruiz, 2015; Rollero és De Piccoli, 2010; Knez, 2014): a helyek identitásában betöltött szerepe esetében a helyekkel kialakított érzelmi kapcsolatot fontos aspektusnak tekintjük.

A helyidentitást célzó kutatások legnagyobb részét azt célzottan előhívó helyzetben, konkrét helyek, például egy bizonyos város(rész) és környezete vagy egy adott természeti hely ott élők vagy oda gyakran látogatók általi megítélésével, illetve a vizsgálati személyek által megnevezhető kedvenc helyek kapcsán vizsgálták a fogalmat vagy annak valamely fent említett aspektusát. Kutatásunkban igyekszünk a helyidentitást általánosságban, konkrét helyeket nem megnevezve, a személyiség szintjén, az identitás/énfogalom más aspektusaival együtt vizsgálni.

A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

Jelen korrelációs stratégiát alkalmazó, keresztmetszeti kutatásunk új megközelítésben, identitásorientációként célozta vizsgálni a helyidentitást. Kutatásunk egy hosszabb vizsgálat sorozat első lépése. Jelen vizsgálatban azt feltételeztük, hogy a helyidentitás mérhető identitásorientációként, azaz értelmezhető és megbízhatóan mérhető is egyéni különbség abban, hogy az egyes személyek a számukra jelentős helyeket és azokhoz

³ Egyéb elképzelések: (1) a két fogalom ugyanaz a konstruktum (Brown és Werner, 1985); (2) a helyidentitás a helykötődés része (pl. Williams és Roggenbuck, 1989; Kyle, Graefe és Manning, 2005; Hinds és Sparks, 2008); (3) mindkettő egy magasabb rendű fogalom része (Hummon, 1992; Jorgensen és Stedman, 2001).

fűződő kapcsolatukat mennyire tartják fontosnak önmaguk meghatározásában. Ezt egy már létező, az énfogalom aspektusainak mérésére készült kérdőív segítségével vizsgáltuk, ezen első lépésben kényelmi mintavételt alkalmazva egyetemista mintán. A kutatás kiegészítő célja az volt, hogy megvizsgáljuk, hogy a helyidentitás vizsgálatának keretétül szolgáló angol nyelvű kérdőív lefordítása után alkalmas-e mintánkon az identitásorientációk mérésére, hiszen a különböző orientációk közötti kapcsolatok vizsgálata csak azok megfelelő mérése esetén lehetséges majd. Utóbbi kérdést több lépésben, a kérdőív módosításai során vizsgáltuk. A kutatás etikai engedélyét az ELTE PPK Kutatásetikai Bizottsága állította ki 2016/129-es iktatószámmal.

Eljárás

A kérdőívre vonatkozó dokumentációt a kérdőív különböző változatai szerint strukturáljuk.

A kérdőív első változata

Vizsgálatunkban a szakirodalmi áttekintésben említett Aspects of Identity Questionnaire kérdőív negyedik változatát (AIQ-IV, Cheek és mtsai, 2002) használtuk fel, amelyet saját tételekkel egészítettünk ki. A kérdőív változatai közül a legújabb mellett döntöttünk, mivel az jó pszichometriai jellemzőkkel rendelkezik: érvényes, a skálák konvergens és diszkrimináns validitása is megfelelő (Cheek és mtsai, 2002). A legújabb és legtöbb ittemmel rendelkező változat választásában szerepet játszott, hogy az új kérdéseket jobban el tudjuk osztani az eredeti kérdések között, továbbá, hogy feltáró vizsgálatot végezzünk annak tekintetében, a kérdőív minden faktorát megtaláljuk-e a saját mintánkon végzett számításokkal. A kérdőív eredetileg 45 kérdést tartalmaz, mind a kérdőív, mind a skálái és az azokhoz tartozó tételek leírása angol nyelven szabadon hozzáférhető (<https://www.midss.org/sites/default/files/aiq.pdf> – utolsó letöltés: 2018. 02. 25.). A kérdőív kitöltésekor a válaszadó ötfokú Likert-skálán döntheti el, hogy az adott tételt mennyire érzi fontosnak önmaga meghatározásában. Az angol nyelvű kérdőív négy skálát (négy identitásorientációt) mér, azaz mennyire fontosak a személy számára önmaga meghatározásában a

1. személyes aspektusok (10 kérdés): belső jellemzők (értékek, gondolatok, érzések, célok), énjéről alkotott nézetei, folytonosság és egységiség érzete;
2. kapcsolati aspektusok (10 kérdés): közeli kapcsolatok (barátság, párkapcsolat) minősége és a személy ezekben betöltött szerepe;
3. társas aspektusok (7 kérdés): szociális szerepek, ahogyan őt mások látják és ahogyan gondolkodnak róla;
4. kollektív aspektusok (8 kérdés): a (nem választott) csoporttagság (család, etnikum, vallás/felekezet, nemzet, anyanyelv) szerepe és értéke.

A kérdőív tartalmaz továbbá 10, a fenti négy skálába nem tartozó tételt is. A skálák tartalmát a 9. táblázatban foglaltuk össze.

A vizsgálatban felhasznált magyar nyelvű és a helyidentitásra vonatkozó tételekkel kiegészített kérdőív első változatának kidolgozása az alábbi lépésekben történt: (1) az

angol nyelvű tételek nyers fordítása magyar nyelvre, (2) a szociokulturális sajátosságok figyelembevételével finomítás⁴ a tételek magyar nyelvű megfogalmazásában, (3) a tételek érthetőségének ellenőrzése külső megítélőkkel, (4) a tételek visszafordítása angol nyelvre, (5) a helyidentitásra vonatkozó tételek kialakítása és (6) beillesztése a skála eredeti tételei közé.

A helyidentitással kapcsolatos tételek kialakítása az alapján történt, hogy (1) a tételek megfeleljenek a szakirodalmi megfontolásoknak, és (2) megfelelően differenciáljanak a személyek esetében. Ez utóbbi megfontolás miatt nem kerültek a tételek közé olyanok, amelyek konkrét helyekre utalnak: például nem szerepel a tételek között az otthon, ami nagyon erős helyidentitáskeltő hely, így esetében könnyen várhatunk nagyon hasonló válaszokat a teljes mintát tekintve. (3) Fontos volt továbbá, hogy az új tételek a kérdőív eredeti tételének stílusában kerüljenek megfogalmazásra.

Kilenc darab hellyel kapcsolatos tételt fogalmaztunk meg. Az egyes tételek a helyidentitás következő aspektusaira vonatkoznak: (1) a helykötődésre (vö. Korpela, 1989; Dúll, 2002), amelyet a helyidentitás szükséges bázisának tekintünk („Kötődésem egy-egy természeti vagy épített környezeti helyhez.”), (2) a hely személyre gyakorolt hatására, (3) nem specifikus aspektusra (tranzakcionális jellegű általános tétel), (4) a környezettel kapcsolatos érzésekre és kötődésre (vö. Proshansky és mtsai, 1983; Dixon és Durrheim, 2000), (5) a környezettel kapcsolatos jelentésre és (6) a környezettel kapcsolatos emlékekre (vö. Dúll, 1996), (7) (8) az énfogalomhoz kapcsolódásra (vö. Jorgensen és Stedman, 2001; Droseltis és Vignoles, 2010), (9) a környezeti preferenciára (vö. Dúll, 1996).

A helyekkel való kapcsolat fontosságát mérő tételeket az eredeti kérdések közé elsősorva illesztettük be (lásd alább 9. táblázat). Bár ez felveti azt a módszertani problémát, hogy így sérülhetett az eredeti kérdőív integritása, a vizsgálat célja alapvetően nem az AIQ-IV kérdőív magyar változatának elkészítése, hanem a helyek identitásában betöltött szerepében kimutatható egyéni különbségek vizsgálata volt. Emellett el kívántuk kerülni, hogy a közvetlenül egymás alá kerülő, azonos konstruktumot mérő tételeket a válaszadók hasonlóbbnak lássák és könnyen adjanak rájuk ugyanolyan választ.

Külön említést érdemel az eredeti 13. tétel: „Helyek, ahol élek vagy ahol felnőttem.” A tétel a kollektív skálához tartozik, a helyek kifejezés ebben az esetben az ott jelen lévő szociális ágenseket, a jelen lévő csoportokhoz való tartozást célozza. A tételt a helyidentitással kapcsolatos kérdések beillesztése után sem töröltük, a megfogalmazásán sem változtattunk, hiszen ez a tétel diszkriminációs validitást biztosító szerepű az új tételeket tekintve.

A kérdőív így elkészült változatát a Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE) Kereskedelmi és Vendéglátóipari Kara, valamint az Eszterházy Károly Egyetem hallgatói töltötték ki papír-ceruza formátumban, az egyetemi órák első vagy utolsó perceiben a

⁴ Például a 35. tétel („Connecting on an intimate level with another person”) csupán közeli, meghitt viszonyt jelöl-e; 4. tétel („Being a part of the many generations of my family”), ahol nem a családi kapcsolatok fontosságát, hanem a családdhoz mint közösséghez tartozást volt fontos hangsúlyozni; 10. tétel („My religion”), ahol szintén a kollektív aspektus hangsúlyozása volt a cél a belsőleg megélt vallás vagy hit helyett. Ugyanakkor alapvető cél volt az is, hogy az első változatban a fenti elvek figyelembevétele mellett megőrizzük az eredeti kérdőív tételeit, azaz a fordítás ártéltelmezést ne, legfeljebb pontosítást tartalmazzon.

vizsgálatról szóló tájékoztató részükre történő felolvasása után. A tájékoztatóban szerepelt: a kérdőív kitöltésével elismerik, hogy a kutatásban való részvétel körülményeiről elegendő információt kaptak, az elhangzottakkal egyetértenek, és a részvételt vállalják. Erről a kérdőív első oldalán minden hallgató nyilatkozatot tehetett. A kitöltés önkéntes (aki nem kívánta kitölteni a kérdőívet, visszaadhatta az üres űrlapot) és anonim volt, a kitöltést vállaló hallgatók ösztönző jutalomban nem részesültek. A kitöltött ívek a digitalizálást követően haladéktalanul megsemmisítésre kerültek, a digitális adatbázist biztonságos, csak általunk hozzáférhető számítógépen tároltuk. 318 db kitöltött kérdőívet kaptunk vissza, ezek közül 310 db volt használható, 7 db kérdőív adatait hiányos kitöltés miatt, 1 db kérdőív adatait a nyilatkozat elmaradása miatt nem tudtuk felhasználni. A 310 kitöltőből 223 nő, 87 férfi, életkoruk átlaga: 20,76 év, szórása: 2,28, alsó életkor: 18 év, felső életkor: 40 év volt.

A kérdőív kitöltésével kapott adatokon az SPSS program 15.0 verziójának segítségével itemanalízist, megbízhatósági számítást, majd azok arra való alkalmasságának tesztelése után faktoranalízist végeztünk (lásd Eredmények). A feltáró analízisben principal axis factoring becslési módszert használtunk, az 1-nél nagyobb sajátértékű (azaz egy változónál több információt hordozó) faktorokat vizsgáltuk, legfeljebb 25 iterációt engedtünk meg, a faktorsúlyok közül csak a jelentést hordozó 0,35 felettieket tartottuk meg. Mivel a helyidentitás identitásstruktúrában elfoglalt helye vitatott, továbbá célunk elsősorban a helyekre vonatkozó tételek viselkedésének vizsgálata volt, ugyanakkor a szakirodalom alapján az egyes identitásaspektusok összefüggenek, a faktorok forgatásához a faktorstruktúra és stabilitásának teljesebb elemzése érdekében a faktorok függetlenségét megőrző derékszögű (*Varimax*) és azok korrelációját megengedő ferde (*Promax*) forgatást is alkalmaztunk. Az általunk beillesztett, helyidentitásra vonatkozó tételeken a faktoranalízis eredményének függvényében külön megbízhatósági számítást és itemanalízist, valamint eloszlásvizsgálatot készítettünk.

A kérdőív második változata

A kérdőív első változatának eredményein elvégzett feltáró faktoranalízis alapján szükségesnek találtuk néhány tétel átfogalmazását és így egy második változat elkészítését. Míg az első változat elkészítésekor a szociokulturális tényezők figyelembevétele mellett alapvetően igyekeztünk az eredeti tartalomhoz és megfogalmazáshoz ragaszkodni, a tételek módosításakor a jobb értelmezhetőség és a skálához tartozás érdekében egy-két markánsabb, de a tétel alapvető jellegét megőrző átfogalmazásra is sor került.

20 tétel szövegezésében történt módosítás. A módosítás lehetett szavak felcserélése⁵ vagy átfogalmazás⁶. Az eredmények alapján a kollektív orientáció skálája esetében ko-

⁵ Pl. az 5. item „Álmaim és képzeletem” új szövegezése „Képzeletem és álmaim” lett, mivel az eredeti megfogalmazással a tétel egy külön, elérendő célok címkével jellemezhető faktorba került.

⁶ Pl. a 19. tétel „Gesztusom, egyéni stílusom, másokra tett benyomásom” átfogalmazása jobban hangsúlyozza a társas jellegét: „Másokra tett benyomásom gesztusaim, kifejezésmódom által”.

molyabb átfogalmazásokra is sor került a hazai szociokulturális jellemzőknek megfelelően.⁷ Kitöltői visszajelzés alapján is módosítottunk tételt.⁸

A helyekre vonatkozó tételekből is módosítottunk kettőt: az egyiket azért, hogy ne egy elképzelt helyre célozzon a tétel („...ott igazán önmagam lehetek” helyett „...ott igazán önmagam vagyok”), az utolsót pedig kicseréltük, hogy a személyiséghez kapcsolódást, így a helyidentitást erősebben hangsúlyozza („...ami tükrözi a személyiséget”). A 14. (az eredeti angol nyelvű kérdőívben 13.) tételt is átfogalmaztuk a „most” szó beírásával („Helyek, ahol most élek vagy ahol felnőttem”), hogy a kollektív jelleget erősítsük és a származás jelleget csökkentsük. Az átfogalmazással továbbá kísérletet tettünk arra, hogy megvizsgáljuk, a tétel így sem tartozik-e majd a helyidentitást célzó skálába.

A kérdőív így elkészült változatát a BGE Kereskedelmi és Vendéglátóipari Karának, Külkereskedelmi Karának, valamint a Pénzügyi és Számviteli Karának hallgatói töltötték ki. A kérdőívek kitöltése az első változattal egyező módon és feltételek mellett papír-ceruza formátumban történt. 317 db kitöltött kérdőívből 4 kitöltése hiányos volt, így 313 db-ot használtunk fel. A 313 kitöltőből 182 nő, 131 férfi, életkoruk átlaga: 21,25 év, szórása: 1,84, alsó életkor: 18 év, felső életkor: 31 év volt. A kitöltők kiválasztásánál ügyeltünk arra, hogy a kérdőív ezen változatát ne az első változatot ismerő hallgatók töltsék ki.

A kérdőív ezen változatának kitöltésével kapott adatokon az SPSS program 15.0 verziójának segítségével az első változatnál leírt statisztikai számításokat (a helyidentitás-tételek esetében külön is), valamint az ott leírt módon feltáró faktoranalízist végeztünk. Ezen, mint látni fogjuk, az eredeti kérdőívhez közelebb álló faktorstruktúrájú változat esetében a faktorstruktúra stabilitásának, illeszkedésének ellenőrzéséhez az MPlus program 8-as verziójával strukturális egyenlet modellezésen (SEM) alapuló konfirmatív faktorelemzést (CFA) készítettünk⁹ (lásd Eredmények).

A kérdőív helyekre vonatkozó tételek nélküli (HN) változata

Továbbra is érvényesnek tekintve annak szakmai indoklását, hogy a helyidentitásra vonatkozó tételek miért elszórva kerültek be a magyarra fordított eredeti tételek közé, elkészítettük a kérdőív helyidentitást célzó tételek nélküli, tehát csak az eredeti, de magyarra fordított, az első változatban szereplő tételeket tartalmazó változatát. Célunk az volt, hogy felmérjük, mennyiben sértette végül a helyidentitással kapcsolatos tételek beillesztése az eredeti kérdőív integritását: a magyarra fordított tételek kitöltése alapján előálló faktorstruktúra mennyiben egyezik vagy tér el (1) az eredeti kérdőívétől annak négy faktorát tekintve, illetve (2) a helyidentitással kapcsolatos tételeket is tartalmazó első változat faktorstruktúrájától.

⁷ Pl. a 33. tétel, „A hazám büszke polgárának lenni” és a 44. tétel „Elkötelezettségem politikai téren, illetve politikai tevékenységem” szövegezését módosítottuk, előbbi „Nemzeti hovatartozásom”, utóbbi „Politikai nézeteim és állásfoglalásom” lett, mindkettő jobban hangsúlyozza a kollektív jelleget.

⁸ Pl. a 20. tétel („Ahogyan a félelmeimet és szorongásaimat kezelem”) esetében néhány kitöltő jelezte, hogy a „félelmek és szorongások” említése miatt a tétel nehezebben általánosítható mindenkire, így a tételt általánosabb problémamegoldásra és megküzdő képességre vonatkozóan fogalmaztuk át.

⁹ Kösztönet illeti Urbán Róbertet (ELTE Pszichológiai Intézet) a SEM-elemzés kivitelezésében nyújtott segítségéért.

Ezt a változatot a BGE Kereskedelmi és Vendéglátóipari Karának hallgatói töltötték ki. A kérdőívek kitöltése az előző változatokkal egyező módon és feltételek mellett papír-ceruza formátumban történt. 281 db kitöltött kérdőívből 279 db-ot használhatunk, 2 kérdőív kitöltése hiányos volt. A 279 kitöltőből 189 nő, 90 férfi, életkoruk átlaga: 20,36 év, szórása: 2,66, alsó életkor: 18 év, felső életkor: 55 év volt. A kitöltők kiválasztásánál ügyeltünk arra, hogy ezt a változatot az előző változatokat nem ismerő hallgatók töltsék ki.

A kérdőív ezen változatának kitöltésével kapott adatokon az SPSS program 15.0 verziójának segítségével az első változatnál leírt statisztikai számításokat, valamint az ott leírt módon feltáró faktoranalízist végeztünk. Ennél a változatnál a faktoranalízist további értelmezéshez és konfirmatív cézzal mindkét rotációt alkalmazva elvégeztük úgy is, hogy az elemzés során megadtuk a várt faktorok, azaz az eredeti angol nyelvű kérdőív skáláinak számát (lásd Eredmények).

EREDMÉNYEK

Statisztikai mutatók

A kérdőív egyetemista mintán felvett három változatának statisztikai mutatói alapján mindhárom változat (1) megbízható (Cronbach- α értéke: I: 0,900; II: 0,888; HN: 0,888); (2) látszatérvényességük (*face validity*) az első változat lefordított tételeinek külső megítélői és a kitöltők visszajelzései alapján megfelelő, továbbá egy már létező, érvényes kérdőív tételein alapulnak, az első két változatban az új tételek pedig a vonatkozó szakirodalom alapján kerültek kialakításra; (3) itemszerkezetük megfelelő: a Cronbach- α értéke csak egy vagy két tétel (I: 6. és 34.; II: 38.; HN: 38.) kiemelése esetén volna egy-két ezreddel magasabb.

A kérdőív mindhárom változatának kitöltésével nyert adatok alkalmasak faktoranalízisre: (1) KMO értéke: I: 0,832; II: 0,831; HN: 0,838; (2) Bartlett-teszt szignifikáns: $p < 0,01$; (3) Anti-image mátrix: minden érték $0,5 <$. Az elemszám ($n = 310; 313; 279$) mindhárom változat esetében az általunk végzett feltáró jellegű vizsgálathoz megfelelőnek tekinthető (Guilford (1954) szerint 200, Cattell (1978) szerint 250 a faktoranalízishez szükséges minimális elemszám, Comrey és Lee (1992) a 300-as elemszámot már jónak tekinti, Gorsuch (1983) szerint a változószám ötszöröse a megfelelő elemszám – idézi őket MacCallum, Widaman, Zhang és Hong, 1999).

A helyekre vonatkozó tételek

A faktoranalízis során a helyidentitást célzó 9 új tétel mindegyike egy faktorba került mindkét változatban. Ennek nyomán külön skálaként kezelhetők, amelynek megbízhatósága magas (Cronbach- $\alpha = 0,874$, ill. $0,909$). Az itemanalízis egyik itemnél sem jelez problémát (a Cronbach- α értéke bármely item kiemelése esetén alacsonyabb volna, mint a jelenlegi érték). Az itemek közötti korrelációk mindegyike szignifikáns ($p < 0,01$), a korrelációs együtthatók értéke $0,220$ és $0,772$, illetve $0,339$ és $0,752$ között

mozog. A skálán elért összpontszámok átlaga 30,28, illetve 28,91, szórása 6,462, illetve 7,284, eloszlásuk normál eloszlású, a kitöltők között az egészen alacsonytól (11 pont; illetve a legalacsonyabb érték: 9 pont) a legmagasabb értékig (45 pont) születtek összpontszámok. A második változatban a legalacsonyabb értéket mindössze egy személy érte el, ez a teljes minta csupán 0,003%-át jelenti.

A második változatban a helyidentitás-tételek skálájának Cronbach- α értéke a két, helyidentitást célzó tétel (48. és 53.) módosítása után magasabb lett, továbbá a módosított tételek többi helyidentitásra vonatkozó tétellel számított korrelációs értékei szintén növekedtek, ami igazolja módosításuk helytállóságát.

Faktorstruktúrák

A feltáró faktoranalízis során *Varimax* és *Promax* rotációt is alkalmaztunk mindhárom változat (I, II és HN) esetében. Az így kapott 1-nél nagyobb sajátértékű faktorok (I: 14; II: 15; HN: 12) közül a könyökszabályt (Scree-tesztet) alkalmazva maximalizáltuk az elemzésben értelmezett faktorok számát: I: 6; II: 6/7; HN: 5.

Mindhárom változatra igaz, hogy a ferde *Promax* forgatás eredményei a faktorok tartalmát tekintve lényegesen nem térnek el a *Varimax* rotáció eredményeitől (az egyes faktorokat tekintve nincs eltérés vagy faktoronként csupán egy-egy tételben tér el a két tartalmi struktúra – a faktortöltések különböznek), az elemzésben értelmezett faktorok közötti korreláció nem magas: a korrelációs együtthatók értéke I: -0,175 és 0,433; II: -0,090 és 0,399; HN: -0,017 és 0,578 közötti. Az értelmezésben elsősorban a *Promax* rotáció (mintázat mátrixának) eredményeit vettük figyelembe.

A második változat *Promax* ferde rotációval létrejött faktorstruktúrája a strukturális egyenlet modellezésen alapuló konfirmatív faktoranalízis eredményei alapján stabilnak és jó illeszkedésűnek mondható ($\chi^2 = 735,54$, $df = 450$, RMSEA = 0,045, CFI = 0,908, SRMR = 0,063). Bár a *Varimax* forgatás nem engedi a faktorok közötti korrelációt, a ferde forgatáshoz hasonló, de egy-egy ponton az eredeti struktúrát jobban közelítő, és a *Promax* rotáció struktúra mátrixával összhangban lévő eredménye miatt a *Varimax* forgatással létrejött faktorstruktúra illeszkedését is megvizsgáltuk a SEM módszerrel, és az eredmények alapján ez is (bár a *Promax*-struktúrához képest kevésbé) stabilnak mondható ($\chi^2 = 958,14$, $df = 580$, RMSEA = 0,046, CFI = 0,890, SRMR = 0,065).

A magyarázott variancia értékei mindhárom változat esetében alacsonyak: az 1-nél nagyobb sajátértékű faktorok esetén I: 48,761%, II: 49,364%, illetve HN: 47,766%; a maximalizált számú faktorok esetén I: 37,271%, II: 37,7%/39,685%, illetve HN: 36,293%; a HN-változat konfirmatív 4 faktoros megoldása esetén 32,472%.

A létrejött faktorstruktúrákat az első változat esetében az 1. és 2., a második esetében a 3., 4. és 5., a HN-változat esetében pedig a 6., 7. és 8. táblázatban foglaltuk össze.

Az első változat feltáró elemzéssel született faktorstruktúráiban a faktorok tartalma a derékszögű és ferde rotáció esetében szinte tökéletesen megegyezik.

1. táblázat. A kérdőív első változatának adatain végzett feltáró faktoranalízis eredménye az elemzésben értelmezett faktorokat tekintve

Varimax forgatással						
Tételek*	Faktorok					
	F1	F2	F3	F4	F5	F6
H30	,845					
H35	,830					
H21	,677					
H18	,652					
H45	,617					
H8	,611					
H40	,587					
H48	,456					
H53	,428					
K49		,690				
K51		,681				
K43		,663				
K36		,643				
K29		,594				
K39		,563				
K25		,494				
S12		,423				
C27		,418				
T13			,836			
T6			,714			
T16			,622			
T3			,575			
S31				,619		
T19				,576		
S24				,552		
S37				,426		
S20				,369		
T23				,358		
S28						
S9					,629	
S5					,582	
S15				,373	,495	
C4						,692
C14						,574
C7						,496

Promax forgatással						
Tételek*	Faktorok					
	F1	F2	F3	F4	F5	F6
H30	,890					
H35	,869					
H21	,693					
H18	,669					
H8	,639					
H45	,635					
H40	,550					
H48	,357					
H53	,352					
K49		,771				
K43		,742				
K36		,668				
K29		,633				
K51		,632				
K39		,600				
K25		,471				
S12		,411				
C27		,380				
T13			,843			
T6			,763			
T3			,541			
T16			,496			
T19				,687		
S31				,657		
S24				,654		
T23				,380		
S20				,372		
S37				,365		
S28				,364		
S9					,686	
S5					,646	
S15					,518	
C4						,807
C14						,642
C7						,546

* *Betűk:* eredetileg melyik skála tétele: S – személyes, T – társas, C – kollektív, K – kapcsolati, X – skálán kívüli

1. táblázat folyt.

Faktorok közötti korrelációk (Promax)					
	F1	F2	F3	F4	F5
F2	,308				
F3	,051	,156			
F4	,303	,433	,103		
F5	,208	,262	-,175	,206	
F6	,369	,295	,218	,311	,129

2. táblázat. A kérdőív első változatának adatain végzett feltáró faktoranalízis eredménye az eredeti skálákhoz viszonyítva

Faktorok	Varimax forgatással	Promax forgatással
1. faktor	a helyidentitásra von. összes tétel	mint Varimax
2. faktor	a kapcsolati or. tételei –: K32, K41, <u>K46</u> +: S12, C27	mint Varimax (str. mátrix: K41 korrelál)
3. faktor	társas or. tételei –: <u>T10</u> , T19, T23 +: Ø	mint Varimax
4. faktor	a személyes or. tételei –: S2, S5, S9, S12, <u>S15</u> , S28 +: T19, T23	a személyes or. tételei –: S2, S5, S9, S12, <u>S15</u> +: T19, T23
5. faktor	a 4. faktorból hiányzó S5, S9, S15 „ <u>elérendő célok</u> ”	mint Varimax
6. faktor	a kollektív or. tételei közül a C4, C7, C14 „ <u>származás</u> ”	mint Varimax (str. mátrix: C33 és C17 korrelál)
Nem került a fenti faktorokba	S2, T10, C11, S28, K32, C33, K41, C44, K46, C50	mint Varimax, kivéve S28

Magyarázat: –: hiányzik az eredeti angol nyelvű kérdőív feltüntetett skálájából; +: többlet az eredeti angol nyelvű kérdőív feltüntetett skálájának tételeihez képest; *dölten szedve*: faktorba tartozó, de 0,35-nél kisebb faktorsúlyú tétel; aláhúzva: második faktorsúllyal szerepel a faktorban; betűk: eredetileg melyik skála tétele: S – személyes, T – társas, C – kollektív, K – kapcsolati.

A tétekszámok már a helyekre vonatkozó tételek beillesztése következtében módosult új sorszámkat jelentik.

A faktorstruktúra egyik rotációt alkalmazva sem fedte pontosan az eredeti kérdőív skáláit: bizonyos tételek más faktorba kerültek, mint az eredeti angol nyelvű kérdőívben (ilyen a 12., a 19., a 23. és a 27. tétel), mások nem kerültek bele egy faktorba sem (pl. a 2. tétel) vagy különálló faktort alkotnak (pl. a 10., a 32. és a 46. tétel). A kollektív orientáció skálája mutatta a leggyengébb eredményt, hiszen az eredetileg ezen skálába tartozó tételek kis része került egy faktorba, amely tartalma alapján inkább a származás fontosságára utal az identitásban.

3. táblázat. A kérdőív második változatának adatain végzett feltáró faktoranalízis eredménye az elemzésben értelmezett faktorokat tekintve

Varimax forgatással							
Tételek*	Faktorok						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
H30	,864						
H35	,816						
H21	,753						
H18	,714						
H45	,705						
H40	,704						
H8	,680						
H53	,673						
C14	,561						
H48	,560						
K51		,721					
K49		,661					
K39		,630					
K43		,616					
K36		,612					
K29		,601					
K25		,528					
K46		,489					,435
T13			,840				
T6			,670				
T3			,594				
T16			,579				
T19			,489				
T10			,408				
T23			,357				
X52							
S15				,613			
S31				,583			
S37				,570			
S20				,550			
S24				,442			
S9				,431			
S5				,423			
S12							
S28							
C50					,628		
C33					,575		
C44					,487		
C7					,391		

Promax forgatással							
Tételek*	Faktorok						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
H30	,972						
H35	,846						
H21	,808						
H18	,806						
H8	,708						
H45	,707						
H40	,703						
H53	,644						
H48	,543						
C14	,525						
K51		,771					
K49		,699					
K36		,643					
K39		,640					
K29		,551					
K43		,542					
K25		,504					
T13			,957				
T6			,689				
T3			,631				
T16			,555				
T19			,419				
T10			,343				
S15				,660			
S37				,616			
S31				,601			
S20				,575			
S24				,480			
S5				,449			
S12							
S28							
C50					,711		
C33					,557		
C44					,523		
X26							
X22						,714	
X54						,680	
T23							
K41							,721

3. táblázat folyt.

Varimax forgatással							
Tételek*	Faktorok						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
X26							
X22						,635	
X54						,593	
K41		,397					,662
K32							,542

Promax forgatással							
Tételek*	Faktorok						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
K32							,597
K46							,425

* *Betűk:* eredetileg melyik skála tétele: S – személyes, T – társas, C – kollektív, K – kapcsolati, X – skálán kívüli

Faktorok közötti korrelációk (Promax)						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6
F2	,325					
F3	,161	,237				
F4	,225	,350	,078			
F5	,399	,129	,296	,062		
F6	,181	,222	,254	,234	,280	
F7	,148	,351	,070	,185	-,090	-,069

A feltáró analízis eredményei alapján módosított tételeket tartalmazó második változat faktorstruktúráiban több különbség van a ferde és a derékszögű forgatás által létrejött faktortartalmak között, mint az első változat esetében.

4. táblázat. A kérdőív második változatának adatain végzett SEM CFA eredménye az első 5 faktort tekintve

Promax forgatással kapott struktúra SEM CFA-eredménye					
Tételek*	F1	F2	F3	F4	F5
H30	,867				
H35	,855				
H21	,775				
H18	,685				
H8	,667				
H45	,680				
H40	,728				
H53	,654				
H48	,577				
C14	,570				
K51		,755			
K49		,666			

Varimax forgatással kapott struktúra SEM CFA-eredménye					
Tételek*	F1	F2	F3	F4	F5
H30	,866				
H35	,855				
H21	,775				
H18	,685				
H8	,667				
H45	,680				
H40	,728				
H53	,655				
H48	,578				
C14	,570				
K51		,733			
K49		,658			

4. táblázat folyt.

Promax forgatással kapott struktúra SEM CFA-eredménye					
Tételek*	F1	F2	F3	F4	F5
K36		,621			
K39		,654			
K29		,581			
K43		,694			
K25		,563			
T13			,850		
T6			,679		
T3			,580		
T16			,509		
T19			,544		
T10			,335		
S15				,488	
S37				,640	
S31				,703	
S20				,538	
S24				,399	
S5				,340	
C50					,705
C33					,699
C44					,422
Faktormeghatározottság					
	F1	F2	F3	F4	F5
	,961	,922	,910	,861	,835
Korrelációk					
	F1	F2	F3	F4	
F2	,304				
F3	,050	,187			
F4	,150	,431	-,027		
F5	,331	,108	,187	-,039	
Hibakovariancia					
53 és 45	,337				
8 és 18	,299				
10 és 16	,246				
5 és 15	,206				

Varimax forgatással kapott struktúra SEM CFA-eredménye					
Tételek*	F1	F2	F3	F4	F5
K36		,631			
K39		,647			
K29		,586			
K43		,714			
K25		,556			
K46		,632			
T13			,809		
T6			,695		
T3			,576		
T16			,530		
T19			,561		
T10			,359		
T23			,409		
S15				,522	
S37				,636	
S31				,669	
S20				,542	
S24				,397	
S9				,435	
S5				,384	
C50					,669
C33					,711
C44					,434
C7					,435
Faktormeghatározottság					
	F1	F2	F3	F4	F5
	,961	,929	,905	,867	,844
Korrelációk					
	F1	F2	F3	F4	
F2	,319				
F3	,070	,220			
F4	,169	,456	,009		
F5	,354	,104	,227	-,022	
Hibakovariancia					
53 és 45	,337				
8 és 18	,298				
10 és 16	,227				
5 és 15	,171				

* *Betűk:* eredetileg melyik skála tétele: S – személyes, T – társas, C – kollektív, K – kapcsolati, X – skálán kívüli

Bár a faktorstruktúra egyik rotációt alkalmazva sem fedte pontosan az eredeti kérdőív skáláit, az első változat tételei módosításainak szükségességét az eredmények nagy részben igazolják: a társas orientáció skálája teljesebb lett (*Promax* rotáció esetében a 23. tétel a mintázat mátrixból hiányzik még, de a struktúra mátrixban szerepel); a személyes skálához tartozó tételek egy faktorba kerültek; a négy eredeti skálát közelítő faktorok egyikébe sem került olyan tétel, amely az eredeti kérdőívben nem szerepelt a skálában; az eredeti skálákhoz képest hiányzó tételek száma kevesebb. A kollektív orientáció skálája bár továbbra is gyenge eredményt mutat (az eredetileg ezen skálába tartozó tételek kis része került egy faktorba), a második változat az eredeti kollektív skálát közelítő 5. faktora már inkább címkézhető közösségiként (nyelv, nemzeti, politikai, etnikai hovatartozás), azaz a módosítások segítettek az eredeti kollektív tartalom közelítésében. A személyes orientációt mérő skálát tekintve megjegyzendő, hogy a 2. és a 12. tétel az átfogalmazás ellenére sem került be a személyes faktorba, a 28. tétel pedig a kitöltői visszajelzések alapján tett módosítás után kikerült a személyes faktorból (*Promax* forgatásnál az első változatnál még szerepelt benne).

5. táblázat. A kérdőív második változatának adatain végzett feltáró faktoranalízis eredménye az eredeti skálákhoz viszonyítva

Faktorok	Varimax forgatással	Promax forgatással
1. faktor	a helyidentitásra von. összes tétel +: C14	mint Varimax
2. faktor	a kapcsolati or. tételei –: K32, <u>K41</u> +: Ø	a kapcsolati or. tételei –: K32, K41, K46 +: Ø
3. faktor	a társas or. összes tétele	társas or. tételei –: T23 +: Ø (str. mátrix: T23 és X52 korrelál)
4. faktor	a személyes or. tételei –: S2, S12, S28 +: Ø	a személyes or. tételei –: S2, S9, S12, S28 +: Ø (str. mátrix: S9 és S12 korrelál)
5. faktor	a kollektív or. tételei közül a C7, C33, C44, C50 –: C4, <u>C11</u> , C14, C27	a kollektív or. tételei közül a C33, C44, C50 –: C4, C7, C11, C14, C27 (str. mátrix: C7 korrelál)
6. faktor	két skálán kívüli: X22, X54 „szexualitás”	mint Varimax
7. faktor	a kapcsolati or. tételei közül a K32, K41 „partnerrel kapcs. törekvés”	a kapcsolati or. tételei közül a K32, K41, K46 „partnerrel kapcs. törekvés”
Nem került a fenti faktorokba	S2, C4, C11, S12, C27, S28	S2, C4, C7, S9, C11, S12, T23, C27, S28

Magyarázat: –: hiányzik az eredeti angol nyelvű kérdőív feltüntetett skálájából; +: többlet az eredeti angol nyelvű kérdőív feltüntetett skálájának tételeihez képest; *dőlten szedve*: faktorba tartozó, de 0,35-nél kisebb faktorsúlyú tétel; *aláhúzva*: második faktorsúllyal szerepel a faktorban; betűk: eredetileg melyik skála tétele: S – személyes, T – társas, C – kollektív, K – kapcsolati, X – skálán kívüli.

A tételszámok már a helyekre vonatkozó tételek beillesztése következtében módosult új sorszámkokat jelentik.

A második változat ferde forgatással létrejött faktorstruktúrája a strukturális egyenlet modellezés konfirmatív elemzésének eredménye alapján jó illeszkedést mutat (kevésbé, de szintén jó illeszkedésűnek mondható a *Varimax*-struktúra is). Ugyanakkor a hibakovarianciák alapján négy pár tétel együttjárást mutat, ezeket a kitöltők hasonlóan értelmezték.

6. táblázat. A kérdőív helyekre vonatkozó tételek nélküli (HN) változatának adatain végzett feltáró faktoranalízis eredménye az elemzésben értelmezett faktorokat tekintve

Varimax forgatással					
Tételek*	Faktorok				
	F1	F2	F3	F4	F5
K43	,737				
K46	,706				
K32	,680				
K29	,644				
K25	,596				
K39	,593				
K49	,552				
K51	,515				
K36	,455				
K41					
T13		,815			
T16		,688			
T6		,686			
T3		,670			
T10		,482			
T23					
S9			,656		
S5			,599		
S31			,577		
S37			,494		
S2			,451		
S12			,385		
C33				,684	
C44				,549	
C11				,356	
X52					,617
X47					,548
C50					,475
X42			,421		,425

Promax forgatással					
Tételek*	Faktorok				
	F1	F2	F3	F4	F5
K43	,817				
K46	,781				
K32	,738				
K39	,671				
K29	,665				
K25	,578				
K49	,491				
K36	,456				
K51	,408				
K41	,399				
T13		,886			
T6		,760			
T3		,663			
T16		,632			
T23					
S5			,739		
S9			,707		
S31			,571		
S2			,508		
S37			,479		
X42			,457		,435
C33				,702	
C44				,588	
C11					
X52					,657
X47					,565
C50					,504

* *Betűk:* eredetileg melyik skála tétele: S – személyes, T – társas, C – kollektív, K – kapcsolati, X – skálán kívüli

Faktorok közötti korrelációk (Promax)				
	F1	F2	F3	F4
F2	,163			
F3	,578	,235		
F4	,224	,043	-,017	
F5	,426	,318	,356	,182

A kérdőív helyidentitásra vonatkozó tételek nélküli (HN) változata az első változatban szereplő tételeket tartalmazza, így ezen HN-változat faktoranalízisének eredményeit az első változat faktorstruktúrájával összevetve szükséges elemezni. A *Promax* rotáció eredménye alapján a kapcsolati orientációt közelítő faktorba az eredeti skála minden tétele bekerült a HN-változat esetében (*Varimax* forgatással egy tétel kimaradt). A társas orientációt tekintve az ezt közelítő faktorból épp azok a tételek maradtak ki a HN-változat esetében, mint az első változatnál (ezeket a második változatban átfoglaltuk). A személyes orientációt közelítő faktor a HN-verzió esetében is hiányos, bár a 2. tétel szerepel benne (*Varimax* rotáció esetében a 12. tétel is). A kollektív orientációt mérő skálát tekintve elmondható, hogy az eredetileg ebbe a skálába tartozó tételeknek csak kis része került egy faktorba a HN-változat esetében is. A magyarázott variancia a kérdőív helyidentitásra vonatkozó tételek nélküli változata esetében is alacsony.

7. táblázat. A kérdőív helyekre vonatkozó tételek nélküli (HN) változatának adatainak végzett konfirmatív 4 faktoros analízis eredménye

Varimax forgatással					Promax forgatással				
	Faktorok					Faktorok			
Tételek*	F1	F2	F3	F4	Tételek*	F1	F2	F3	F4
K43	,753				K43	,828			
K46	,684				K46	,736			
K49	,623				K49	,678			
K29	,605	,351			K51	,586			
K32	,598				K29	,584			
K51	,582				K32	,582			
K39	,548				K39	,577			
K25	,533	,404			K25	,474			
K36	,460				K36	,469			
C27					C27				
K41					K41				
S20					S20				
S9		,703			S9		,778		
S31		,587			S15		,607		
S15		,568			S31		,598		
S5		,542			S5		,586		
S37		,535			S37		,564		
S2		,423			S2		,418		
X42		,415			X42		,400		
T19		,389			T19		,366		
S12		,363			S24		,358		
T23					S12				
S24					T23				
S28					S28				
T13			,754		T13			,812	
T16			,730		T16			,761	

7. táblázat folyt.

Varimax forgatással					Promax forgatással				
	Faktorok					Faktorok			
Tételek*	F1	F2	F3	F4	Tételek*	F1	F2	F3	F4
T3			,688		T3			,718	
T6			,637		T6			,686	
T10			,543		T10			,537	
X17					X17				
X47					X47				
X1					X1				
C33				,579	C33				,629
C7				,576	C7				,609
C4				,540	C4				,590
C44				,446	C44				,500
X38				,439	X38				,499
X22				,412	C11				,434
C14				,411	C14				,414
C11				,398	X22				,367
X26				,387	X26				,350
X54				,359	C50				
X34					X54				
C50					X34				
X52					X52				

* *Betűk:* eredetileg melyik skála tétele: S – személyes, T – társas, C – kollektív, K – kapcsolati, X – skálán kívüli

Faktorok közötti korrelációk (Promax)			
	F1	F2	F3
F2	,548		
F3	,246	,281	
F4	,283	,295	,432

A konfirmatív jellegű analízis 4 faktoros megoldását a feltáró analízis struktúrájával összevetve a *Promax* forgatás eredményét tekintve a társas orientációhoz tartozó tételek esetén ugyanaz az eredmény született, a kapcsolati orientáció esetében egy tétel kimaradt (*Varimax* rotációval ez is bekerült), a személyes orientáció tételei ez esetben sem kerültek mind egy faktorba. A magyarázott variancia e négyfaktoros, minden tételt tartalmazó modell esetében is alacsony.

8. táblázat. A kérdőív helyekre vonatkozó tételek nélküli (HN) változatának adatain végzett feltáró és konfirmatív faktoranalízis eredménye az eredeti skálákhoz viszonyítva

Faktorok	Feltáró analízis		4 faktoros modell (konformatív analízis)	
	Varimax forgatással	Promax forgatással	Varimax forgatással	Promax forgatással
1. faktor	a kapcsolati or. tételei –: <i>K41</i> +: $\emptyset$	a kapcsolati orien- táció összes tétele	a kapcsolati or. tételei –: <i>K41</i> +: $\emptyset$	mint Varimax
2. faktor	társas or. tételei –: <i>T19, T23</i> +: $\emptyset$	társas or. tételei –: <i>T10, T19, T23</i> +: $\emptyset$ (str. mátrix: <i>T10</i> és <i>T23</i> korrelál)	a személyes or. tételei –: <i>S20, S24, S28</i> +: <i>T19, X42</i>	a személyes or. tételei –: <i>S12, S20, S28</i> +: <i>T19, X42</i> (str. mátrix: <i>S12</i> korrelál)
3. faktor	a személyes or. tételei –: <i>S15, S20, S24, S28</i> +: $\emptyset$	a személyes or. tételei –: <i>S12, S15, S20, S24, S28</i> +: <i>X42</i> (str. mátrix: <i>S12</i> korrelál)	társas or. tételei –: <i>T19, T23</i> +: $\emptyset$	mint Varimax
4. faktor	a kollektív or. téte- lei közül a <i>C11, C33, C44</i>	mint Varimax	a kollektív or. tételei –: <i>C27, C50</i> +: <i>X22, X26, X38, X54</i>	a kollektív or. tételei –: <i>C27, C50</i> +: <i>X22, X26, X38</i> (str. mátrix: <i>C50</i> korrelál)
5. faktor	a kollektív or. téte- lei közül a <i>C50</i> +: <i>X42, X47, X52</i>	a kollektív or. téte- lei közül a <i>C50</i> +: <i>X47, X52</i> (str. mátrix: <i>X42</i> korrelál)	—	—
Nem került a fenti fak- torokba	<i>C4, C7, C14, S15, T19, S20, T23, S24, C27, S28, K41</i>	<i>C4, C7, T10, S12, C14, S15, T19, S20, T23, S24, C27, S28</i>		

Magyarázat: –: hiányzik az eredeti angol nyelvű kérdőív feltüntetett skálájából; +: többlet az eredeti angol nyelvű kérdőív feltüntetett skálájának tételeihez képest; *dőlten szedve:* faktorba tartozó, de 0,35-nél kisebb faktorsúlyú tétel; aláhúzva: második faktorsúllyal szerepel a faktorban; betűk: eredetileg melyik skála tétele: S – személyes, T – társas, C – kollektív, K – kapcsolati, X – skálán kívüli.

A tételszámok már a helyekre vonatkozó tételek beillesztése következtében módosult új sorszámkokat jelentik.

Mindezek alapján elmondható, hogy a HN-változat faktorstruktúrája sem fedi az eredeti kérdőív faktorszerkezetét, önmagában a helyidentitásra vonatkozó tételek beillesztése nem rontott jelentősen az eredeti kérdőív faktorstruktúráján.

Összegzőképpen a kérdőív különböző változatainak feltáró faktoranalízisében kapott eredményeket a 9. táblázatban foglaltuk össze.

9. táblázat. Az eredeti kérdőív skáláihoz tartozó tételek faktorokban való megjelenése a kérdőív különböző változataiban feltáró analízis esetén

Skálák	Angol nyelvű eredeti kérdőív	Helyekre vonatkozó tételek beillesztése utáni új sorszámokkal	1. változat faktoranalízise után		2. változat faktoranalízise után		Magyar nyelvű kérdőív a helyekre vonatkozó tételek nélkül	
			Varimax	Promax	Varimax	Promax	Varimax	Promax
Személyes	2, 5, 8, 11, 14, 18, 21, 25, 27, 32	2, 5, 9, 12, 15, 20, 24, 28, 31, 37	F: 4. és 5. –: 2, 12, 28 +: 19, 23	F: 4. és 5. –: 2, 12 +: 19, 23	F: 4. –: 2, 12, 28 +: Ø	F: 4. –: 2, 9, 12, 28 +: Ø	F: 3. –: 15, 20, 24, 28 +: Ø	F: 3. –: 12, 15, 20, 24, 28 +: 42
Kapcsolati	22, 26, 28, 31, 34, 35, 37, 39, 41, 43	25, 29, 32, 36, 39, 41, 43, 46, 49, 51	F: 2. –: 32, 41, 46 +: 12, 27		F: 2. –: 32, 41 +: Ø	F: 2. –: 32, 41, 46 +: Ø	F: 1. –: 41 +: Ø	F: 1. –: Ø +: Ø
Társas	3, 6, 9, 12, 15, 17, 20	3, 6, 10, 13, 16, 19, 23	F: 3. –: 10, 19, 23 +: Ø		F: 3. –: Ø +: Ø	F: 3. –: 23 +: Ø	F: 2. –: 19, 23 +: Ø	F: 2. –: 10, 19, 23 +: Ø
Kollektív	4, 7, 10, 13, 24, 29, 38, 42	4, 7, 11, 14, 27, 33, 44, 50	F: 6. –: 11, 27, 33, 44, 50 +: Ø		F: 5. –: 4, 11, 14, 27 +: Ø	F: 5. –: 4, 7, 11, 14, 27 +: Ø	F: 4. –: 4, 7, 14, 27, 50 +: Ø	
Hely-identitás	Ø	8, 18, 21, 30, 35, 40, 45, 48, 53	F: 1. –: Ø +: Ø		F: 1. –: Ø +: 14		–	

Magyarázat: F: faktor sorszáma; –: hiányzik az eredeti angol nyelvű kérdőív feltüntetett skálájából; +: többlet az eredeti angol nyelvű kérdőív feltüntetett skálájának tételeihez képest; *dőltén szedve*: faktorba tartozó, de 0,35-nél kisebb faktorsúlyú tétel; *aláhúzva*: második faktorsúllyal ebben a faktorban is szerepel.

MEGVITATÁS

Feltételeztük, hogy a helyidentitás vizsgálható és mérhető identitásorientációként. Mint láttuk, az identitásorientációkat mérő kérdőívbe illesztve a helyidentitásra vonatkozó új tételek egy faktorba rendeződtek. Az egyes tételek értelmezhetőek, hasonlóságukkal együtt is megkülönböztethetőek bizonyultak. Az egyes tételek közötti szignifikáns korrelációs értékek azt igazolják, hogy azok, bár összefüggnek és egy jelenségre vonatkoznak, nem ugyanazon részjelenségeket mérik. A kérdőív második változatában módosított két tétel, amelyek így jobban hangsúlyozzák egy-egy hely személyiséghez kapcsolódását, jobban korrelálnak a többi, nem változtatott tétellel. A faktoranalízis helyekre vonatkozó tételeket tartalmazó faktora érzelmi színezetű, a legnagyobb faktorsúlyú minden struktúra esetében az erős érzelmi szálakra vonatkozó tétel. A környezettel kapcsolatos érzések és kötődés pedig sok kutató szerint (Proshansky és mtsai, 1983; Korpela, 1989; Lalli, 1992; Droseltis és Vignoles, 2010) szükséges bázisai, részei a helyidentitásnak.

A 9 helyre vonatkozó tételt tartalmazó skálán a kérdőív mindkét változata esetében nagyon változatos összeredmények születtek. Az eredmények alapján elmondható, hogy a vizsgált mintában markáns egyéni különbségek mutatkoztak abban, hogy a személyek számára a helyek és az azokkal kialakított pszichológiai (érzelmi és kognitív) kapcsolat milyen mértékben fontos énfogalmuk meghatározásában, tehát az eredmények igazolják hipotézisünket.

Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a helyidentitást célzó tételeket tartalmazó faktor minden analízis esetén első faktorként szerepel a struktúrában. Elképzelhető, hogy a magyar nyelven megfogalmazott tételek összetartozása magasabb, mint a lefordított, így bizonyos mértékű jelentésváltozáson áteső tételeké. Az eredmény összefügghet azzal is, hogy a magyarázott variancia már a HN-változat esetében is alacsony (erről részletesen alább).

Szintén fontos megemlíteni a 14. (az eredeti angol nyelvű kérdőívben 13.) tétel szerepét. A tétel az eredeti angol nyelvű kérdőívben a kollektív skála része volt, a helyek szociális, közösségi vonatkozását célozta. Míg a kérdőív első változatában nem került be az általunk készített, helyekre vonatkozó tételek faktorába, a tétel származástartalmát csökkentő módosítása utáni második változatba viszont igen. A kérdőív egy következő, tovább finomított változatában érdemes lehet a tételt úgy átfogalmazni (vagy akár eredeti fordításában megtartani), hogy jobban hangsúlyozza az eredeti kérdőív alkotóinak szándékát, tehát a helyek közösségi vonatkozását.

Feltételeztük azt is, hogy a vizsgálatban használt angol nyelvű kérdőív a tételek lefordítása után az általunk felvett mintán alkalmas az identitásorientációk mérésére. A feltáró faktoranalízis faktorstruktúrája a második változat esetében sem fedi teljesen az eredeti kérdőív skáláit, ám az eltérések három, a személyes, a társas és a kapcsolati orientációt mérő skála esetében nem nagyok, továbbá a második változat faktorstruktúrája, amely a SEM-elemzés alapján jól illeszkedőnek tekinthető, nagyobb átfedést mutat az eredeti angol nyelvű kérdőív skáláival. Ennek megfelelően hipotézisünket az eredmények részben igazolják.

A ferde és derékszögű forgatással létrejött faktorstruktúrák között igazán nagy különbségeket nem találtunk, ugyanakkor, ha az értékek nem is magasak, a faktorok

korrelálnak, ami alátámasztja a ferde forgatás használatát. A korrelációs értékekből a második változat jelen, az eredeti faktorszerkezetet nem teljesen fedő struktúrája, valamint a kollektív orientációs skála gyenge eredményei alapján jelenleg nehéz volna következtetni a helyidentitásorientáció más orientációkkal való kapcsolatára.

Az eredmények értelmezéséhez mindenképpen szükséges néhány fontos mozzanat említése. Az első a vizsgált minta jellemzői: a kérdőív mindegyik változatát egyetemi hallgatók töltötték ki. Az eredeti teszt (AIQ-IV) negyedik skáláját alkotóik szintén főiskolás mintán fejlesztették ki (Cheek és mtsai, 2002). Bár az identitás kialakulása szempontjából az egyetemista minta nem jelent hátrányt, Marcia (1987) elméletében az identitásállapotok nyitottak, változékonyak és hajlanak arra, hogy átdolgozzák őket. A tapasztalatok és átélt események alapján a moratórium és az elért identitás egy életen át váltakozik (MAMA-ciklus), az énfogalom bővül. Feltételezhetően ennek is köszönhető, hogy bizonyos tételek a felvett mintán a feltáró analízis szerint esetleges módosításuk ellenére sem az eredeti angol nyelvű kérdőív skáláinak megfelelően működtek, így például a partnerrel kapcsolatos törekvés tartalmú három tétel (az egyik, „párom” szót tartalmazó tételnél kitöltéskor többen jelezték, hogy még nem volt párjuk). A személyiség konzisztenciáját közelítő (28.) tétel módosítása (a kitöltés során néhányan jelezték, hogy nem tudják értelmezni a tételt, hiszen ők érzik a folyamatos változást, ami valószínűsíthetően összefügg életkorukkal) a faktorba illeszkedés szempontjából tévesnek bizonyult a második változat *Promax*-struktúrája alapján. Hasonlóképp feltehetően életkori sajátosságra vezethető vissza, hogy a második változat feltáró analízisében a 6. faktor egy eredetileg skálákon kívüli két tételt tartalmazó, szexualitás címkével jellemezhető faktor lett. A kényelmi mintavétel tehát mindenképp korlátozza jelen eredmények általánosíthatóságát.

A második említendő tényező, hogy – bár a második változat átfogalmazásai közelítették a feltáró analízis faktorstruktúráját az eredeti skálatartalmakhoz, de – bizonyos tételek átfogalmazása a *Promax*-struktúra mintázat mátrixa alapján nem ért célrt. Ilyen az eredetileg a személyes orientáció skálájába tartozó 2. és 12. tétel. E két tétel azért kap nagy hangsúlyt, mert látszatérvényességük szerint egyértelműen bele kell tartozniuk a személyes orientációs tételek faktorába (a 12. tétel a második változat *Promax* rotáció struktúra mátrixában szerepel is a személyes orientáció faktorában).

Harmadikként ki kell térnünk a kollektív orientációt mérő skálára, amely tartalmában a legnagyobb eltérés mutatkozott az eredeti és a három magyar nyelvű változat között. Ennek oka valószínűleg elsősorban a szociokulturális különbségekben rejlik. A hazájára büszke polgár, a politikai tevékenység, az akcentus vagy akár az etnikai háttér, illetve a vallás említése a tételekben, és ezek összefüggései mind jellemzőek az Egyesült Államokra, ahol a kérdőív született. Igaz ez a helyi közösségekre is: a *community* kifejezés nehezen is fordítható magyarra, és sok esetben erős vallási és politikai színezete van. A csoporttagság szerepe és értéke ezen fogalmakat tartalmazó tételekkel nem feltétlenül mérhető jól hazai, egyetemista mintán. Mindezt jól mutatta az első változat feltáró faktoranalízisének eredménye. A második változat tétel módosításai a fenti, kulturálisan specifikus megfogalmazások átszővegezését célozták, így az eredeti tételek (közel) fele már egy kollektív jelleggel címkézhető faktorba került ugyan, de a skála így sem teljes. Érdemes a további vizsgálatokban a magyar viszonyokhoz, társadalmi és kulturális jellemzőkhöz illeszkedő szövegezésű tételekkel megcélozni a

csoporttagság, a közös értékek identitásban betöltött szerepének felmérését, vagy a helyekre vonatkozó tételekhez hasonlóan részben nem konkrét közösségeket megnevező tételekkel dolgozni.

Negyedik, de nagyon fontos tényező, hogy a magyarázott variancia mindegyik változat esetében jócskán elmaradt a társadalomtudományi kutatásokban elvárható értéktől (60%). Minthogy ez ugyanígy igaz a helyekre vonatkozó tételek nélküli változat esetében is, az alacsony varianciát az eredeti kérdőív jellemzői is okozhatják (az eredeti AIQ-IV kérdőív faktorai által magyarázott varianciát a tanulmányban nem közölték). Mint korábban láttuk, az eredeti kérdőív 45 tételes, ezekből 10 tétel – bár az identitás fontos aspektusaira kérdeznak rá – skálán kívüli. Ezek a tételek mindenképpen rontják a magyarázott variancia értékét. A feltáró jellegű analízisben kapott összes, 1-nél magasabb sajátértékű faktor által magyarázott variancia közelíti az 50%-ot, a második változat esetében pedig, ahol több tétel is a megfelelő faktorba került, a magyarázott variancia értéke valamivel magasabb az első változat esetén kapott értékeknél. Mindezek arra engednek következtetni, hogy a magyarázott variancia értéke nem megfelelő faktorba került tételek további pontosításával, illetve az eredeti kérdőívben egyik skálába sem tartozó tételek kihagyásával/csökkentésével javítható volna.

Ezen bevezető vizsgálat – bár a használt minta miatt korlátozottan általánosítható – eredményei alapján (1) a helyidentitás identitásorientációként történő vizsgálata indokolt: a helyekkel való kapcsolat eltérő fontosságú a különböző személyek esetében az énfogalom meghatározásában, (2) ez a helyidentitás-orientáció megbízhatóan mérhető, továbbá (3) a keretül használt kérdőív bizonyos korlátokkal használható az identitásorientációk felmérésére magyar egyetemista mintán is. A jelen kutatás kényelmi mintavételének hatását kiküszöbölve szükségesnek látjuk és előkészítjük a vizsgálat elvégzését nagy elemszámú, nem egyetemista mintán is a második változat feltáró faktoranalízise során kapott eredmények és a konfirmatív SEM-elemzés hibakovarianciái alapján, valamint a fent említett szociokulturális tényezők figyelembevételével módosított tételekkel és a skálán kívüli tételek redukálása mellett. A felnőttek mintáján történő felvétel az addigi életévek során szerzett, énfogalomra vonatkozó tapasztalatok hatását tekintve érdekes kutatási eredményeket hozhat. A helyidentitás-orientáció háttere, más identitásorientációkkal való kapcsolata pedig számos későbbi vizsgálat alapjául szolgálhat.

IRODALOM

- Bernardo, F., & Palma-Oliveira, J. (2013). Place Identity, Place Attachment and the Scale of Place: The Impact of Place Salience. *Psychology*, 4(2), 167–193.
- Berzonsky, M. D. (1994). Self-Identity: The Relationship between Process and Content. *Journal of Research in Personality*, 28(4), 453–460.
- Breakwell, G. M. (1986). *Coping with Threatened Identity*. London: Methuen.
- Brown, B., & Werner, C. (1985). Social Cohesiveness, Territoriality, and Holiday Decorations: The Influence of cul-de-sacs. *Environment and Behavior*, 17(5), 539–565.
- Buss, A. H. (1980). Éntudatosság és a társas szorongás. In V. Komlósi A., & Nagy J. (szerk.), (2003). *Énlelméletek. Személyiség és egészség* (pp. 195–216). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Canter, D. (1977). *The Psychology of Place*. London: Architectural Press.

- Casakin, H., Hernández, B., & Ruiz, C. (2015). Place Attachment and Place Identity in Israeli Cities: The influence of City Size, *Cities*, 42, 224–230.
- Cheek, J. M. (1989). Identity Orientations and Self-Interpretation. In D. M. Buss, & N. Cantor (Eds), *Personality Psychology: Recent Trends and Emerging Directions* (pp. 275–285). New York: Springer Verlag.
- Cheek, J. M., & Briggs, S. R. (1982). Self-Consciousness and Aspects of Identity. *Journal of Research in Personality*, 16(4), 401–408.
- Cheek, J. M., Smith, S. M., & Tropp, L. R. (2002). *Relational identity orientation: A fourth scale for the AIQ*. Paper presented at the Meeting of the Society for Personality and Social Psychology, Savannah, GA. Letöltve: 2017. 12. 29-én: https://www.researchgate.net/profile/Jonathan_Cheek/publication/267038939_RELATIONAL_IDENTITY_ORIENTATION_A_FOURTH_SCALE_FOR_THE_AIQ_Aspects_of_Identity_Questionnaire/links/544356ec0cf2a76a3ccb1044/RELATIONAL-IDENTITY-ORIENTATION-A-FOURTH-SCALE-FOR-THE-AIQ-Aspects-of-Identity-Questionnaire.pdf
- Deaux, K. (1993). Reconstructing Social Identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19(1), 4–12.
- Dixon, J., & Durrheim, K. (2000). Displacing Place-Identity: A Discursive Approach to Locating Self and Other. *British Journal of Social Psychology*, 39, 27–44.
- Droseltis, O., & Vignoles, V. L. (2010). Towards an Integrative Model of Place Identification: Dimensionality and Predictors of Intrapersonal-Level Place Preferences. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 23–34.
- Dúll A. (1996). A helyidentitásról. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 36(4–6), 363–391.
- Dúll A. (2002). Ember és környezet affektív kapcsolata: a helykötődés. *Alkalmazott Pszichológia*, 4(2), 49–65.
- Dúll A. (2009). *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Erikson, E. H. (1991). *A fiatal Luther és más írások*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Feldman, R. M. (1990). Settlement-identity: Psychological Bonds with Home Place in a Mobile Society. *Environment and Behavior*, 22, 183–229.
- Félonneau, M.-L. (2004): Love and Loathing of the City: Urbanophilia and Urbanophobia, Topological Identity and Perceived Incivilities. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 43–52.
- Fenigstein, A., Scheier, M. F., & Buss, A. H. (1975). Public and Private Self-Consciousness: Assessment and Theory. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43(4), 522–527.
- Greenwald, A. G., & Pratkanis, A. R. (1984). Az én. In J. László (Ed.), (1992). *Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából II.* (pp. 205–252). Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hauge, Å. L. (2007). Identity and Place: A Critical Comparison of Three Identity Theories. *Architectural Science Review*, 50(1), 44–51.
- Hernández, B., Hidalgo, M. C., Salazar-Laplace, M. E., & Hess, S. (2007). Place Attachment and Place Identity in Natives and Non-Natives, *Journal of Environmental Psychology*, 27, 310–319.
- Hinds, J., & Sparks, P. (2008). Engaging with the Natural Environment: The Role of Affective Connection and Identity. *Journal of Environmental Psychology*, 28, 109–120.
- Hummon, D. M. (1992). Community Attachment: Local sentiment and Sense of Place. In I. Altman, & S. M. Low (Eds), *Place attachment* (pp. 253–278). New York: Plenum Press.,
- Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C. (2001). Sense of Place as an Attitude: Lakeshore Owners Attitudes Toward Their Properties, *Journal of Environmental Psychology*, 21, 233–248.
- Knez, I., & Eliasson, I. (2017). Relationships between Personal and Collective Place Identity and Well-Being in Mountain Communities. *Frontiers in Psychology*, 8, 1–12.
- Knez, I. (2014). Place and the Self: An Autobiographical Memory Synthesis, *Philosophical Psychology*, 27(2), 164–192.

- Korpela, K. M. (1989). Place-Identity as a Product of Environmental Self-regulation. *Journal of Environmental Psychology*, 9, 241–256.
- Kyle, G., Graefe, A., & Manning, R. (2005). Testing the Dimensionality of Place Attachment in Recreational Settings, *Environment and Behavior*, 37, 153–177.
- Lalli, M. (1992). Urban-Related Identity: Theory, Measurement, and Empirical Findings. *Journal of Environmental Psychology*, 12, 285–303.
- Main, K., & Sandoval, G. F. (2015). Placemaking in a Translocal Receiving Community: The Relevance of Place to Identity and Agency, *Urban Studies*, 52(1), 71–86.
- Manzo, L. C. (2003). Beyond House and Haven: toward a Revisioning of Emotional Relationships with Places. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 47–61.
- Marcia, J. E. (1966). Development and Validation of Ego Identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558.
- Marcia, J. E. (1987). The Identity Status Approach to the Study of Ego Identity Development. In T. Honess, & K. Yardley (Eds), *Self and Identity: Perspectives across the Lifespan* (pp. 87–92). New York: Routledge.
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Zhang, S., & Hong, S. (1999). Sample Size in Factor Analysis. *Psychological Methods*, 4, 84–99.
- Neisser, U. (1988). Az önmagunkról való tudás öt válfaja. In J. László (Ed.), (1992). *Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából II.* (pp. 173–204). Budapest: Tankönyvkiadó.
- Oyserman, D., Elmore, K., & Smith, G. (2012). Self, Self-Concept, and Identity. In M. R. Leary, & J. P. Tangney (Eds), *Handbook of Self and Identity* (pp. 69–104). New York: The Guilford Press.
- Proshansky, H. M. (1978). The City and Self-Identity. *Environment and Behavior*, 10(2), 147–169.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-Identity: Physical World Socialization of the Self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57–83.
- Rollero, C., & De Piccoli, N. (2010). Place Attachment, Identification and Environment Perception: An Empirical Study, *Journal of Environmental Psychology*, 30, 198–205.
- Sampson, E. E. (1978). Personality and the Location of Identity. *Journal of Personality*, 46(3), 552–568.
- Sedikides, C., & Brewer, M. B. (2001). Individual Self, Rational Self, and Collective Self. Partners, Opponents, or Strangers? In C. Sedikides, & M. B. Brewer (Eds), *Individual Self, Relational Self, Collective Self* (pp. 1–6). Philadelphia: Psychology Press.
- Snyder, M. (1979). Önmonitorozási folyamatok. In V. Komlósi A., & Nagy J. (szerk.), (2003). *Élmények. Személyiség és egészség* (pp. 217–254). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Stokols, D., & Shumaker, S. A. (1981). People in Places: A Transactional View of Settings. In Harvey, J. H. (Ed.), *Cognition, Social Behavior, and the Environment* (pp. 441–489). Hillsdale: Lawrence Erlbaum,
- Tajfel, H. (1982). Social Psychology of Intergroup Relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1–39.
- Turner, J. C., & Reynolds, K. J. (2012). Self-Categorization Theory. In P. A. M. van Lange, A. W., Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds), *Handbook of Theories of Social Psychology* (vol. 2., pp. 399–417). London: Sage.
- Twigger-Ross, C. L., & Uzzell, D. L. (1996). Place and Identity Processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 205–220.
- Twigger-Ross, C. L., Bonaiuto, M., & Breakwell, G. (2003). Identity Theories and Environmental Psychology. In M. Bonnes, T. Lee, & M. Bonaiuto (Eds), *Psychological Theories for Environmental Issues* (pp. 203–233). Aldershot: Ashgate.

- Uzzell, D. L., Pol, E., & Badenas, D. (2002). Place Identification, Social Cohesion, and Environmental Sustainability. *Environment and Behavior*, 34(1), 26–53.
- Williams, D. R., & Roggenbuck, J. W. (1989). Measuring Place Attachment: Some Preliminary Results. In: L. H. McAvoy, & D. Howard (Eds) *Abstracts of the 1989 Leisure Research Symposium* (p. 32). Arlington, VA: National Recreation and Park Association.
- <http://academics.wellesley.edu/Psychology/Cheek/identity.html> (utolsó látogatás: 2018. 02. 25.)

PLACE IDENTITY AS IDENTITY ORIENTATION?

BERZE, IVÁN ZSOLT – DÜLL, ANDREA

The primary aim of our study, as a new approach, was to relate the theory of place identity to concepts of identity orientations. We hypothesized that place identity can be measured as identity orientation, so we can find meaningful and reliably measurable individual differences in the extent to which the relationship with places is important for the individuals to their sense of who they are. We also hypothesized that the translated, into Hungarian, version of the questionnaire (AIQ-IV, Cheek, Smith, & Tropp, 2002) effectively measures identity orientations on the sample of this study. Methods: We used the translated version of AIQ-IV, in which we inserted the items relating to place identity formulated on the basis of the literature. We tested three versions of the questionnaire on university student samples (n = 318, 317, 281), and we conducted factor analysis in all three cases. We developed the second version after the revision of the first version based on the results. The first version was completed without the place-related items to investigate whether these items changed the integrity of the original questionnaire. Results: All of the place-related items were included in a single factor, the results of the statistical analysis of this scale were found to be ideal, the participants could interpret place-related items for the definition of themselves. The scores of participants on this scale were normally distributed. However, the factor structure of the second version of the questionnaire did not exactly fit to the scale structure of the original questionnaire. Discussion: The results contribute to a more subtle interpretation of the concept of place identity. Our future aim is to develop a modified version based on the results and to test it a large non-student sample.

Keywords: *place identity, (self-)identity, self-concept, identity orientation*